

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

21(30)
2021

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**AKTUALIOJI ANTROPOLOGIJA: PASAULIO LIETUVIŲ
TYRIMAI IR IŽVALGOS**

Sudarytojai ASTA VONDERAU ir VYTIS ČIUBRINSKAS

**CURRENT ANTHROPOLOGY: WORLD LITHUANIAN
ANTHROPOLOGISTS' RESEARCH AND INSIGHTS**

Edited by ASTA VONDERAU and VYTIS ČIUBRINSKAS

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2021

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – mokslinis etnologijos ir socialinės ir kultūrinės antropologijos žurnalas. Jame spausdinami recenzuojami straipsniai, konferencijų pristatymai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas pristato mokslo aktualijas ir skatina teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Lithuanian Ethnology: Studies in Social Anthropology and Ethnology – is a peer reviewed journal of ethnology and social and cultural anthropology. It publishes articles, conference presentations, book reviews and review articles, which may be in Lithuanian or English, primarily focused on Lithuania, Central and Eastern Europe. The journal represents current debates and engages in methodological discussions.

REDAKCINĖ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius / Editor-in-Chief)

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Chris Hann

Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Haale / Saale, Germany

Jonathan Hill

Pietų Ilinojaus universitetas / Southern Illinois University, Carbondale, USA

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel

Heriot-Watt universitetas / Heriot-Watt University, Edinburgh, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKCINĖS KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher: Redakcinės kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

<www.istorija.lt>

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,

Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S-LIP-19-58)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Asta Vonderau, Vytis Čiubrinskas</i>)	6
Editorial (<i>Asta Vonderau, Vytis Čiubrinskas</i>)	9

Aktualioji antropologija: pasaulio lietuvių tyrimai ir išvalgos / Current Anthropology: World Lithuanian Anthropologists' Research and Insights

Ką antropologija mums sako apie šiandieninį pasaulį? Apskritojo stalo diskusija (<i>parengė ir diskusijai vadovavo Kristina Jonutytė</i>)	11
What can Anthropology Tell us about the Contemporary World? A Roundtable Discussion (<i>discussion chair Kristina Jonutytė</i>)	

Straipsniai / Articles

Asta Vonderau

Debesijos plėtra Švedijoje: kritinis žvilgsnis į skaitmeninės ateities megaprojektus	33
Growing the Cloud: Investigating Mega Projects of the Digital Future in Sweden. Summary	49

Kristina Jonutytė

Tarp paklusnumo ir subversijos: buriatų budizmas ir valstybė	53
Between Submission and Subversion: Buryat Buddhism and the State. Summary	73

Eugenijus Liutkevičius

Ukrainos baptistų judėjimo transformacijos visuomenės pokyčių ir lūžių akivaizdoje	75
Transformations of the Ukrainian Baptist Movement in the Face of Societal Changes and Upheavals. Summary	96

Gediminas Lankauskas

Apie santuokos apeigų „valstybinimą“ sovietų Lietuvoje	99
On the 'Statising' of Marriage Rites in Soviet Lithuania. Summary	123

Dovilė Budrytė

Lytis, karas ir atmintis: „atminties taškai“ Lietuvos partizaniniame kare (1944–1953) dalyvavusių moterų pasakojimuose	127
Gender, War and Remembrance: 'Points of Memory' in the Narratives of Women Participants in the Partisan War (1944–1953) in Lithuania. Summary	146

Kiti straipsniai / Other Articles

Ilona Kazlauskaitė

- Migracija į Lietuvą studijų tikslais ir tarptautinių studentų identiteto
raiška integracijos ir atskirties perspektyvoje 149
Migration to Lithuania for Studies, and the Expression of the Identity
of International Student from the Perspective of Integration and
Exclusion. Summary 170

Vaida Rakaitytė

- Lauminėjimas* muziejuje: lietuvių liaudies žaidimo užrištomis akimis
gyvoji rekonstrukcija 173
Blind Man's Buff at the Museum: A Live Reconstruction of
the Traditional Lithuanian Folk Game *Lauminėjimas*. Summary 197

Konferencijos pranešimas / Conference Paper

Agnieška Avin

- Angažuotoji antropologija: kaip rašymas tampa politiniu 199
Engaged Anthropology: How Writing Becomes Political. Summary 204

Recenziniai straipsniai / Review Articles

Auksuolė Čepaitienė

- Apie besiplečiančią etnologinių tyrimų erdvę ir galimybes Lietuvoje 207
The Expanding Field and Opportunities for Ethnological Research
in Lithuania. Summary 215

Vytautas Tumėnas

- Kompleksinis žvilgsnis į lietuvių ir kitų baltų svaigiuosius gėrimus ir jų
apeigas 219
A Complex Look at Lithuanian and other Baltic Intoxicating Drinks
and their Rituals. Summary 234

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Donatas Brandišauskas. Leaving Footprints in the Taiga: Luck, Spirits
and Ambivalence among the Siberian Orochen Reindeer Herders
and Hunters (*Ieva Paberžytė*) 239
Felix Ringel. Back to the Postindustrial Future: An Ethnography
of Germany's Fastest-Shrinking City (*Aušra Teleišė*) 243

Gaila Kirdienė. Lietuvių ir latvių muzikinis-kultūrinis bendravimas sovietmečiu politinio kalinimo ir tremties vietose 1: Brolystė ir vienybė; Lietuvių ir latvių muzikinis-kultūrinis bendravimas sovietmečiu politinio kalinimo ir tremties vietose 2: Vorkutos dainos. G. Kirdienė (sud.), D. Vyčinienė (pareng.) (<i>Rūta Žarskienė</i>)	246
Lina Leparskienė. Papasakoti Trakai (<i>Karina Firkavičiūtė</i>)	252
Klaudijus Driskius. Tirpstanti tapatybė: Baltarusijos lietuviai (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	257

Konferencijos / Conferences

SIEF 15-asis kongresas Helsinkyje (<i>Ilona Kazlauskaitė, Anna Pilarczyk-Palaitis, Vidmantas Vyšniauskas</i>)	261
---	-----

Recenzijos ir apžvalgos

Donatas Brandišauskas. **Leaving Footprints in the Taiga: Luck, Spirits and Ambivalence among the Siberian Orochen Reindeer Herders and Hunters.** New York, Oxford: Berghahn Books, 2017. 291 p.: illustr.

Donato Brandišausko monografija *Paliekant pėdsakus taigoje: sėkmė, dvasios ir ambivalentiškumas tarp Sibiro medžiotojų ir elnių augintojų oročėnų* yra unikalus ir vertingas darbas apie oročėnų medžiotojų ir elnių augintojų išgyvenimo praktikas (angl. *subsistence practices*), į kurias Brandišauskas gilinasi per sėkmės (angl. *luck*, oroč. *kutu*) sąvoką. Anot Brandišausko, oročėnų kasdienybė yra kupina nerimo ir rūpesčių dėl sėkmės – kaip ją išlaikyti, prisikviesti ar jos neatbaidyti. Kartu – kaip išvengti ir neprisišaukti nesėkmės. Taigi pagrindinis monografijos autoriaus tikslas yra atskleisti, kaip šis rūpestis – išsaugoti sėkmę medžioklėje – persmelkia oročėnų medžiotojų ir elnių augintojų kasdienės, ritualinės ir kūniškas praktikas, būdus būti, gyventi ir judėti per taigą (angl. *movements in the taiga*).

Remdamasis oročėnų perteiktais ir savo paties stebėtais būdais įkūnyti ėjimą, judesį, elgesį ir buvimą taigoje, Brandišauskas puslapis po puslapio atskleidžia už šių praktikų slypintį oročėnų pasaulio suvokimą, moralinę vertybių sistemą ir filosofiją, kuri išryškėja per oročėnų tarpusavio santykį su kitais žmonėmis ir būtybėmis, tokiomis kaip gyvūnai, dvasios ar vietovės. Anot Brandišausko, oročėnai, santykiyje su aplinka (dvasiomis, gyvūnais, žmonėmis, vietovėmis) yra nuolat apsikeičiančiuose

kooperacijos arba dominavimo vaidmenyse, ir šis santykis su aplinka bei vaidmenų apsikeitimas su dalyviais joje grindžiami abipusiškumo (angl. *reciprocity*) principu. Pavyzdžiui, dvasia (angl. *master spirit*), būdama dosni, siunčia medžiotojams sėkmę, „parodo“ žvėris (angl. *shows animals*, rus. *показывает зверя*), tačiau iš medžiotojų tikisi pagarbos aplinkai (nerodyti agresijos, nebrakonieriauti, neiššvaistyti sumedžiotą gyvūno dalių, dalintis žvėriena, aukoti dvasioms ir t. t.) bei sumanumo ir įgūdžių, kuriais medžiotojai įrodytų, kad iš tikrųjų yra verti sėkmės.

Monografija grindžiama autentiška lauko tyrimų medžiaga, kuria su Brandišausku pasidalijo keli Žumaneev-Aruneev giminės nariai iš Tungokočeno regiono Užbaikalės provincijos (Rusija). Jie įsileido tyrėją į savo namus ir kasdienį gyvenimą. Akivaizdu, Brandišauskas šią galimybę vertino ir išnaudojo maksimaliai – septyniolika mėnesių jis mokėsi iš taigos šeiminkų oročėnų, įsitraukė į kasdienes jų veiklas (namų ruošos darbus, medžioklę) ir nuosekliai rinko informaciją savo stebėjimų ir dalyvavimo šiose veiklose metu. Visa Brandišausko išmokta ir surinkta informacija nuosekliai aprašyta ir išanalizuota pasitelkiant gausius antropologinius šaltinius ir duomenis apie Šiaurės medžiotojų tautas iš Sibiro bei kitų šiaurinių pasaulio regionų. Monografijoje taip pat gausu pavyzdžių ir skaitytoją įtraukiančių istorijų iš tyrėjo patirčių lauko tyrimo metu.

Kaip autorius taikliai pažymi, be užsitarauto pasitikėjimo ir abipusės pagarbos toks tyrimas vargu ar būtų buvęs įmanomas, nes sėkmė medžioklėje yra labai

pajauti sąveikoms tarp žmonių, gyvūnų, dvasių ir aplinkos. Bet koks pašalinio žmogaus buvimas, kalbos ir klausimai apie sėkmę, nemokšiškas ar išsišokimas gali ją atbaidyti tiek trumpam, tiek pavojingai ilgam laikui. Todėl akivaizdu, kad surinkta medžiaga remiasi stipriai pasitikėjimo ryšiu tarp mokslininko ir taigos šeiminių, kurie priėmė jį į savo bendruomenę. Su Brandišausko tyrimo dalyviais oročėnais – jo mokytojais, su kuriais užsimezgė ir draugystės ryšiai, – artimiau galime susipažinti pirmame skyriuje, kuriame taip pat pateiktas labai svarbus oročėnų ir Rusijos valstybės santykio kontekstas.

Oročėnų sėkmės sąvoka yra pagrindinė gija, rišanti visą monografiją, kurią sudaro Ižanga ir devyni skyriai. Kiekviename skyriuje Brandišauskas gilina jį sėkmės sąvoką ir jos apraiškas oročėnų kasdienybėje analizuodamas skirtingas oročėnų moralines vertybes, praktikas ar objektus – konkurenciją, empatiją (2 skyrius), pasitikėjimą (3 skyrius), bendradarbiavimą ar kooperaciją (3, 7, 9 skyriai), dvasias (2 skyrius), gyvasias vietas (angl. *living places*, oroč. *bikit*) (5 skyrius), saugyklas, jų statymą, įrengimą (3 skyrius) ir t. t.

Viena iš mano dėmesį patraukusių aprašytų įkūnytų praktikų (angl. *embodied practices*) yra ėjimas taiga (angl. *walking in the taiga*) (4 skyrius). Oročėnai sako, kad jų gyvenimas yra ėjimas (p. 131) arba, kaip pasakė medžiotoja Olga: gyvensiu tol, kol eisiu (p. 143). Ėjimas taiga yra gyvybiškai svarbus įgūdis, ir vienas pagrindinių veiksnių, nuo kurio priklauso sėkmė, sveikata ir visapusiška oročėno gerovė. Eidamas taiga, medžiotojas ar medžiotoja palieka savo pėdsaką – takelius ir ženklus, kuriais komunikuoja su aplinka, su gyvais žmonėmis ir nežmogiškomis būtybėmis, skaito kitų būtybių paliktus „laiškus“ ir ženklus, ir tokiu būdu kuria ryšį su vietoje ir su žemėmis, kuriomis eina kartu su visais kitais taigos gyventojais. Anot

Brandišausko, „buvimas oročėnu yra neatskiriama nuo ėjimo taiga“ (p. 137). Ir čia būtų galima daryti prielaidą, kad ėjimas taiga tampa ne tik gyvybiškai svarbiu įgūdžiu, komunikacijos su aplinka forma, bet ir kultūrinio identiteto dalimi, aprėpiančia kasdienes praktikas, tradicinius amatus (pvz., tinkamo skirtingiems sezonams odinio apavo gamyba) ir ritualus. Tyrėjas perteikia ėjimą taiga kaip įkūnytą praktiką, per savo paties ėjimo patirtis ir eiti taiga mokymosi procesą, per medžiotojų veiksnių ir judesių stebėjimą bei pačių oročėnų apie ėjimą taiga išsakytas pastabas.

Brandišausko monografijoje pateiktas išsamus istorinis ir etnografinis kontekstas, kuris ypač naudingas tiems, kurie nesusipažinę su Sibiro autochtonų sociopolitiniu kontekstu ir Rusijos valdžios politika autochtonų atžvilgiu bei jos pokyčiais per paskutinįjį šimtmetį. Brandišauskas daro išvadą, kad posovietiniu laikotarpiu susikūrė palankios sąlygos oročėnams atgavinti savo tradicinius verslus, kurie tapo oročėnų pasididžiavimu ir integracine kultūrinio identiteto dalimi. Tradicinių veiklų praktika šiandien ir gyvenimas taigoje daugeliui oročėnų taip pat yra būdas išvengti visiškos priklausomybės nuo rinkos ekonomikos, išlaikyti atstumą nuo valdžios organų ir taip išsaugoti savo identitetą, savarankiškumą ir autonomiją. Įdomi Brandišausko pastaba ta, jog sovietmečiu oročėnai neturėjo didelio poreikio patiems gamintis elnių auginimo įrangą, aprangą ar pasirūpinti transportu, nes daug ką parūpindavo valdžia, reikalaujanti didelio elnių ūkių našumo. Tuo tarpu posovietiniu laikotarpiu, kai sugriuvo sovietiniai ūkiai ir juos supanti infrastruktūra, kokybiško inventoriaus, apavo ir aprangos gaminimas tapo ne tik atgaivinama tradicija, bet ir būtinybė norint išgyventi taigoje.

Brandišausko monografija gali būti įdomi įvairiems skaitytojams. Visų pirma, be jokios abejonės, tai svarbus darbas

specialistams, nagrinėjantiems įvairius su Sibiro elnių augintojais ir medžiotojais susijusius klausimus. Įdomių paralelių ir naudingos informacijos atras ir tyrėjai, dirbantys kituose šiauriniuose pasaulio regionuose, ypač turint omenyje, kad labai gali būti, jog nemažai Brandišausko aptariamoms ir minimoms literatūros yra prieinama tik rusiškai galintiems skaityti specialistams, – į šią anglišką monografiją Brandišauskas tikrai gausiai įtraukė vertingus Rusijos etnografų darbus. Monografijoje Brandišauskas sutelkė dėmesį ir į lingvistinius aspektus – tekste plačiai aptariamos oročėnų sąvokos. Vertimai pateikti tiek rusų, tiek anglų kalbomis, o monografijos pabaigoje sudarytas nedidelis žodynėlis, todėl darbas galėtų sudominti ir kalbininkus. Kita potenciali šios monografijos auditorija galėtų būti archeologai, ypač dirbantys šiauriniuose regionuose. Svarbu pabrėžti, kad taip sakau jokių būdu ne todėl, kad šių dienų oročėnai gali būti prilyginti praeities populiacijoms. Šį žalingą evoliucionizmo modelį griežtai atmetu. Brandišausko kruopščiai surinkta detali medžiaga apie įvairius statinius, jų struktūras ir statymo ypatumus (pvz., atsargų ir įrankių laikymo vietas, saugyklas), ženklus, kuriuos medžiotojai palieka kelyje, medžiotojų judėjimo būdus ir trajektorijas gali suteikti archeologams idėjų norint interpretuoti kasinėjamus materialius objektus bei už jų slypinčius žmogaus elgesio modelius. Brandišauskas taip pat sutelkia dėmesį į uolų meną, kuris šiandieną tapo ritualų ir ceremonijų vietomis, ir atlieka tarpininkavimo funkciją tarp žmogaus ir nežmogiškų būtybių. Čia tyrėjas įtraukia vertingą etnoarcheologijos aspektą – analizuodamas būtent šiandieninį oročėnų medžiotojų santykį su praeityje sukultūrintu taigos kraštovaizdžiu, parodydamas, kokias naujas prasmes jis įgauna (pvz., kaip savęs įgalinimo būdas apsibrėžiant medžioklės teritoriją) ir kaip ceremonijų bei

ritualų kompleksai kuriami ir perkuriami iš naujo (angl. *re-created*).

Manau ir tikiuosi, kad ši monografija yra taip pat svarbus ir įdomus darbas, dokumentuojantis autochtonų tautų medžioklės praktikas ir pasaulėžiūrą patiems oročėnams. Būtų įdomu sužinoti, kaip autorius perteikė savo tikslus šeimoms ir žmonėms, su kuriais jis dirbo, ir ar kokiu nors būdu ir kokia nors forma šio tyrimo rezultatai pasiekė oročėnų bendruomenes.

Vienas iš aspektų, į kurį norėtusi atkreipto nuoseklesnio ir kruopštesnio dėmesio monografijoje, yra lyties klausimas. Autorius įžangoje, arba, tiksliau, įžangos pastabose, užsimena, kad kalbėdamas apie medžiotojus turi omenyje ne tik vyrus, bet ir moteris. Manau, kad būtų buvę svarbu šią pastabą įtraukti į tekstą ir šiek tiek plačiau ją aptarti, ypač turint omenyje labai šališką ir iki šiol vyraujančią archeologijos ir antropologijos literatūrą, kurioje kalbama apie medžioklę kaip išimtinai vyrišką veiklą, o tai yra supaprastinta ir netiksli pozicija. Tai prabėgomis pamini ir pats autorius pristatinėdamas medžiotoją Olgą. Lygiai taip pat norėtusi, kad lyties aspektas būtų nuosekliau atspindėtas visame tekste, nes, pavyzdžiui, kai kalbama apie medžiotojus, tekste vartojami vyriški įvardžiai, pavyzdžiui: „dauguma vyrų, kurie medžiojo kailinius gyvūnus sovietmečiu jiems priskirtose teritorijose, išlaikė savo „šeimininko teisę“ naudotis šiomis teritorijomis posovietiniu laikotarpiu“ (p. 33). Vėliau autorius užsimena, kad sovietmečiu bendras šeimų rūpinimasis elnių ūkiu buvo sutrikdytas ir ši vaidmenį perėmė vyrai, o moterys likdavo namuose. Kyla šiek tiek neaiškumo, kokia iš tikrųjų yra situacija šiandieną. Ar sovietizacija sunaikino moters elnių augintojos ir medžiotojos vaidmenį, ar, kaip kad autorius teigia įžangoje, moterys, užaugusios medžiotojų ir elnių augintojų šeimose, išlaikė medžioklės žinias bei įgūdžius ir, kalbėdamas apie

medžiotojus, jis vis dėlto referuoja apie abilytis?

Brandišauskas į savo studiją gausiai įtraukia Rusijos mokslininkų tyrimus, kurie, be abejo, yra labai vertingi, tačiau turėję atitikti kintančią ganėtinai griežtą ideologiją ir dėl to daugiau ar mažiau patyrę įtaką ir spaudimą iš valdžios struktūrų. Gal būtų buvę naudinga įterpti nedidelį apibendrinamą aptarimą – būtent, kaip moksliniai tyrimai ir cituojami šaltiniai buvo paveikti vyraujančios politikos tam tikru laikotarpiu ir į ką reikėtų atkreipti dėmesį skaitant Rusijos mokslininkų darbus apie autochtonų tautas, parašytus įvairiais laikotarpiais.

Šios paskutinės pastabos nė kiek nesumenkina vertingo Brandišausko įnašo

į nuodugnesnį Sibiro autochtonų tautų supratimą, jų pasaulėžiūrą ir gyvenimo būdą. Brandišauskas lengvai skaitomame, skaitytoją įtraukiančiame, nuosekliai parašytame savo darbe vaizdžiai perteikia šandieninę daugiasluoksnią sėkmės ontologiją ir parodo jos raišką oročėnų kasdienybėje bei išgyvenimo praktikose. Monografija prisideda prie daugelio darbų, įrodančių, kad nepaisant metamų aplinkos iššūkių, autochtonų tautos, šiuo atveju oročėnai, atranda būdų, padedančių prisitaikyti prie kintančių gamtinių, ekonominių ir sociopolitinių sąlygų, ir tęsia savo kultūrinės veiklas, jas modifikuodami ir pasiimdami iš aplinkos tai, kas jiems patiems yra naudinga ir vertinga.

Ieva Paberžytė

McGillio (McGill) universitetas